

Historik

Helena Söderling

Suicid har genom tiderna betraktats som ett brott med mycket kända konsekvenser för de efterlevande. De förlorade egendom, heder och ära. Så småningom har attityder och lagar förändrats och de efterlevande har rönt allt större förståelse.

Helena Söderling är socionom, leg psykoterapeut, tidigare verksam vid Enheten för Affektiva Sjukdomar och Suiciprevention vid Universitetssjukhuset, Lund.

För att belysa de närståendes utsatta situation måste vi blicka bakåt i historien. Vi är naturligtvis influerade av hur man har sett på självmord genom tiderna.

I det antika Grekland brändes ett märke (stigma) in i skinnet på en slav eller brottsling för att denne lätt skulle kunna igenkännas. Stigma har sedan fått en överförd betydelse - ett märke av skam och vanära, synligt eller osynligt (Colt, 1987).

Självmordshandlingar har i mycket hög grad stigmatiserats genom århundradena. Självmordets historia i det kristna Europa är historien om av staten och kyrkan sanktionerade kränkningar av den döda och av de efterlevande. Exempel på detta kan man finna i lagregler och samtida skildringar. Det fanns regler om att den döde skulle begravas utanför staden och att handen som utfört dådet skulle huggas av och begravas på annan plats. Det fanns föreskrifter om att kroppen skulle begravas vid en korsväg och genomborras med en påle i hjärtat. Denna behandling av kroppen hade sitt ursprung i rädsla för att den döde skulle gå igen och förorsaka skada och svåra olyckor. När dessa primitiva föreställningar införlivades i religionen och lagarna,

blev de efterlevande alltmer direkt straffade. Självmord var en synd som skulle bestraffas och eftersom den skyldige inte längre var tillgänglig gav man sig på kroppen och de efterlevande. De behandlades som medbrottslingar. I England konfiskerades den dödes egendom och i Frankrike även den efterlevande änkans eller änklings. Denna syn på självmord ledde naturligtvis till att man gjorde allt för att dölja sanningen.

Under upplysningstiden på 1700-talet kom en aning större förståelse för de efterlevandes vånda. Som ett svar på detta försökte man finna tecken på att sinnesförvirring föregått självmordet. Då straffades inte de efterlevande så hårt. Begravning behövde inte ske vid en korsväg och kroppen misshandlades inte och egendom konfiskerades inte till staten. Förklarades den döde frisk var han en syndare och skyldig till ett brott. Därför kom rättegångar angående självmord ofta att handla om att staten å ena sidan pläderade för att den döde var fullt frisk och avsiktligt begått självmord och att egendomen skulle konfiskeras, medan släktingarna antingen försökte bevisa att döden inträffat av olyckshändelse eller att personen ifråga var sinnesförvirrad (Colt, 1987)

I Frankrike försvann lagen om konfiskation av egendom och skändande av den dödes minne vid tiden för revolutionen, och i den nya strafflagen av 1791 nämns självmord inte ens. I England togs bestämmelsen om begraving vid korsväg bort 1823, och 1870 försvann den om att egendom skulle konfiskeras. Så sent som 1961 kunde självmordsförsoök straffas med fängelse (Alvarez, 1972).

I Sverige betraktades liksom i andra länder självmord som ett brott. I Missgärningabalken av 1734 års lag fanns ett särskilt kapitel "om then som förgiör sig sielf". Liket av en självmördare skulle "av skarprättaren till skogs föras och i jord gräfväs". Den som försökt ta sitt liv straffades med fängelse "vid vatten och bröd" eller annat kroppsstraff. Genom strafflagen av 1864 upphävdes dessa bestämmelser; självmord avkriminaliserades och begravning på kyrkogård fick ske, dock i stillhet, dvs mycket undanskymt och utan klockringning och sång. 1894 upphävdes bestämmelsen om begravning "i stillhet", om man kunde konstatera sinnesförvirring. Först 1908 ändrades kyrkolagen så att alla särbestämmelser togs bort. Genom dessa särbestämmelser om begravning av den som tagit livet av sig förmenades de efterlevande även den tröst vissa bestämda ritualer kan ge för att underlätta sorgearbetet.

Men nya lagar ändrar inte så fort på attityder som existerar genom århundradena. Man fortsatte att straffa de efterlevande, fast på ett mer indirekt sätt. De förlorade inte längre sin egendom, men däremot fortfarande sin heder. Under 1800-talet började man betrakta självmord mer som en sjukdom än som ett brott eller en synd. Detta ledde till att de efterlevande i stället skulle komma att utsättas för och handskas med alla fördomar gällande psykiska sjukdomar. Man började då intressera sig mer för de efterlevande men ur ett perspektiv som inte alls var stödjande eller hjälpanande, utan ännu mer stigmatiserande för de efterlevande. Det varnades t ex för att i släkten få in en anhörig till någon som tagit sitt liv eftersom detta kunde medföra ödesdigra konsekvenser. Budskapet till de efterlevande var klart och tydligt - de löpte stor risk att själva ta sitt liv eller åtminstone bli galna.

Självmord blev en vanära och en fara för familjen och man sökte nu av denna anledning att dölja hur dödsfallet gått till. Familjehemligheter och familjemyter frodades och byggde upp murar mellan familjemedlemmar och mellan familjen och omvärlden. Så framträdde, precis som förr, den döda som ett spöke som fortsatte att påverka och bidra till svårigheter (Colt, 1987).

Efter 1950-talet började man intressera sig för de efterlevande på ett mer konstruktivt och stödjande sätt. Särskilt i USA uppmärksammades de och deras stora behov av att tala om sin sorg, uttrycka sin förtvivlan, sin skuld, sin ilska, ibland lättnad och sina egna självmordstankar. 1972 kom den första boken som speciellt beskriver de efterlevandes problem, "Survivors of Suicide," publicerad av Albert Cain. Självhjälpsgrupper startades och konferenser organiserades under 1970- och -80-talen i USA (Colt, 1987). I Sverige bildades år 1989 Svenska organisationen för prevention och efterlevandes stöd (SPES), en rikstäckande organisation med uppgift att stödja efterlevande och göra deras röster hörda och också med syftet att åstadkomma de attitydförändringar som fortfarande i hög grad behövs.

REFERENSER

- Alvarez A* (1972): *The Savage God. A Study of Suicide*. Random House, New York.
- Cain A C* (1972): *Survivors of Suicide*. Charles C Thomas, Springfield, Illinois.
- Colt G H* (1987): *The history of the suicide survivor: The mark of Cain. I: Suicide and its Aftermath*. Red: Dunne EJ, McIntosh JL, Dunne-Maxim K. WW Norton & Co, New York: sid. 3-18.
- Lindén P-A* (1993): *Självmord 1750-1970. I: Självmord i Sverige. En epidemiologisk översikt*. Red: Beskow J, Allebeck P, Wasserman D, Åsberg M. Medicinska forskningsrådet, Stockholm: sid. 27-53